

Изложение основного материала исследования с полным обоснованием полученных научных результатов.

Литература

1. Концепція національного художнього виховання дітей, учнівської та студентської молоді в умовах відродження української національної культури. // Освіта. – 1995. – 6 вересня (№5). – с.3.
2. Лихачев Б.Т. Методологические основы педагогики. - Самара, 1998. - 312 с.
3. Лосев А.Ф. Форма – стиль – выражение / Сост. А.А. Тахо-Годи. – М. , 1995. - 79 с.
4. Лотман Ю.М. Чему учатся люди. – СПб., 2000. - 187 с.
5. Мурашов В.И. Духовные ресурсы мира: преодоление глобализации // Школа духовности. - 2001. - №5. - с. 24-29.
6. Шевченко Г.П., Джабер Х.М. Естетичне виховання у вищих навчальних закладах України у сучасний період. - Луганськ.: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2004.-208с.

У статті розглянуті проблеми формування естетичної культури молоді в процесі навчально-виховної роботи зі студентами технічних спеціальностей.

Ключові слова: естетична культура, формування, освіта, інновації, традиції, мистецтво.

The paper considers the problem of formation of aesthetic culture of young people in educational work with students of technical specialties.

Key words: aesthetic culture, formation, education, innovation, tradition, art.

Дмитраш О. П. – старший викладач кафедри «Організація перевезень» Донецької академії автомобільного транспорту (м. Донецьк, Україна)

Рецензент - доктор педагогічних наук, професор Є.А. Зеленов
УДК 37.037

ЯКОСТІ ІНТЕЛІГЕНТНОСТІ ЯК ЯДРО ЗМІСТУ ПЛАНЕТАРНОГО ВИХОВАННЯ

Є.А. Зеленов

Аналізуються думки видатних вчених (Д. Лихачова, М. Кагана та інших) щодо сутності інтелігентності. Обґрунтовується думка про те, що якості інтелігентної людини є ядром змісту планетарного виховання.

Ключові слова: планетарне виховання, інтелігентність, аксіологічний підхід.

Планетарне виховання має стати одним з головних напрямків виховної роботи у вищому навчальному закладі. Цей напрямок відповідає генеральній тенденції розвитку вищої освіти в світі взагалі, адже все більше фахівців з педагогіки вищої освіти, філософів, культурологів доходять думки, що основним завданням системи вищої освіти має стати формування у майбутньої інтелектуальної еліти якостей інтелігентності. Інтелігентність при цьому розуміється як міра відповідальності за оточуючий світ, міра культурності і вихованості людини, міра відповідальності за своїх ближніх, за їхній етичний і духовний стан, за їхнє матеріальне благополуччя. При цьому вважається, що інтелігентність – це найвищий ступінь всіх згаданих якостей. Саме ці якості, на наш погляд, і є ядром змісту планетарного виховання. Тобто, іншими словами, планетарне виховання – це виховання інтелігентності.

Проблемам розуміння сутності інтелігентності, ролі інтелігенції у сучасному житті присвячені наукові і публіцистичні праці Д. Лихачова, М. Кагана та інших.

Головним завданням планетарного виховання студентів можна вважати створення умов для активного сприйняття, освоєння та присвоєння особистістю планетарних гуманістичних цінностей, для громадянського самовизначення і самореалізації, для максимального задоволення потреб студентів в інтелектуальному, духовному, культурному і етичному розвитку, іншими словами – у сходженні до інтелігентності.

Метою статті є з'ясування питання про сутність інтелігентності та головних характерних якостей інтелігента.

Науковці давно наголошують, що «ніякі дипломи не зроблять ще самі по собі «освічену» людину «інтелігентною» [3, с. 21]. М. Каган стверджував, що освіченість є лише умовою інтелігентності, яку можна на мові логіки визначити як «необхідну, але недостатню» для її виникнення.

Вважаємо, що цілеспрямована, повсякденна робота з планетарного виховання студентської молоді має забезпечити саме той баланс освіченості й моральності, який робить з висококваліфікованого фахівця високодуховного інтелігента.

Видатний російський вчений Д. Лихачов вважав, що інтелігент – це представник професії, пов'язаної з розумовою працею (інженер, лікар, вчений, художник, письменник), і людина, що має розумову порядність

[5]. Як відомо, структура свідомості і система цінностей дійсної інтелігенції діаметрально протилежна фанатизму, догматизму й екстремізму.

На нашу думку, вся історія людства свідчить, що освіта є лише компонентом культури і що виживання людства залежить не від рівня його освіченості і способу використання одержаних знань, а від тих ціннісних установок, які визначають вектор практичного використання цих знань, інакше кажучи, – від характеру і типу культури, що складається. І звідси витікає, що в школі (тим більше у вищій) потрібно бачити не вдосконалений «механізм освіти», а повноцінний «інститут культури», здатний формувати не лише освічених, але й повноцінно-культурних людей. Таким чином, застосування аксіологічного підходу до проблем освіти і виховання учнівської молоді доводить потенціал і перспективу розвитку навчально-виховного процесу вищих навчальних закладів, а також напрямок цього розвитку – гуманізації, олюднення педагогічного процесу, заміну знанневої парадигми на культуротворчу.

В інтелігенції, на думку М. Кагана, високий інтелектуальний потенціал виявився міцно з'єднаним з потенціалом етичним, знання світу у неї поєднується з самопізнанням і самооцінкою, які поширювали критичне ставлення до існуючого на власну поведінку, і тим самим зливали раціональну рефлексію з тією формою емоційної рефлексії, яка іменується в етиці совістю [4].

У всіх випадках позиція дійсного інтелігента є не імпульсною, несвідомим рішенням людини, але результатом інтелектуальної рефлексії, болісних роздумів, внутрішнього діалогу, іноді взагалі перешкоджаючих практичній дії.

Інтелігентність, на нашу думку, власне кажучи, і є основою моральності. Особливо це стосується, на наш погляд, інтелектуальної еліти суспільства, адже від її відповідальності за свої рішення великою мірою залежать добробут, спокій, упевненість у майбутньому кожної окремої людини не тільки окремого населеного пункту, але й регіону, країни, всього людства. Тут важливими є навіть мотиви прийняття тих чи інших рішень, їхня відповідність нормам моралі, узгодженість із загальноприйнятими гуманістичними цінностями.

Студенти мусять не тільки навчитися одержувати зиск зі своїх здатностей та набутих завдяки їм знань, але й не соромитись таких якостей як милосердя, совітливність, доброта, чесність тощо. Вони мають

одночасно бути діловими людьми і романтиками, практичними у побуті і закоханими в мистецтво, вони мусять знати життя і людей не за книжками і вірити у можливість удосконалення життя і людей [2].

Особливістю справжнього інтелігента, на думку М. Кагана, є **органічний демократизм**, що протистоїть і прагненню до влади над іншими, політичному або духовному пануванню, і рабській психології підкорення будь-якому іншому володарю, і індивідуалістичному самовідособленню і самомилуванню. Завдяки цьому стосунки істинно інтелігентної людини з іншими людьми діалогічними [4]. Тому, на нашу думку, виховання істинного інтелігента можливе за умови, якщо педагогічний процес побудований на діалогічній основі як домінанті.

Ще однією особливістю інтелігентності М. Каган називає поєднання безумовної принциповості у відстоюванні своїх переконань і рішучої неприязні до всякої безпринципності з такою ж принциповою толерантністю, терпимістю до поглядів іншого, як би вони не відрізнялися від твоїх власних. З цього ж кореня виростають такі прояви інтелігентності, як тактовність, делікатність в полеміці з прихильниками інших поглядів, відсутність самовпевненості фанатика, що вважає себе єдиним володарем Істини, а всіх інакомислячих – ворогами або дурнями, у стосунках з якими правомірне лише ідеологічне чи навіть фізичне насильство.

Про це ж твердить і О. Бажутина: «Інтелігент має такі характеристики, як ввічливість, елегантність, смак, з одного боку, і толерантність, принциповість, відповідальність – з іншого. Інтелігентність в сучасних умовах – один із запитаних життям моментів гуманізації і гуманітаризації загальної і професійної освіти» [1].

От чому виховання нових поколінь інтелігенції у взмає включати формування свідомої громадянської відповідальності кожного її представника за долю своєї країни (а через це й всього людства), а така свідомість передбачає необхідність участі в політичному житті суспільства – в рядах опозиції, якщо влада веде країну за неправильним шляхом, і входячи у владу, якщо це може сприяти зміцненню демократії і прогресивному розвитку культури.

Разом з тим, вказує М. Каган, існує і важлива відмінність громадянських позицій сучасної інтелігенції від позиції її предків в XVIII, XIX і першій половині XX століть. Вона полягає в тому, що людство опинилося зараз на рубежі століть і тисячоліть, в такій об'єктивній

історико-культурній ситуації, в якій воно вперше за довгу свою історію приходить до усвідомлення своєї загальнолюдської єдності – єдності не тільки у сфері наукового пізнання природи, в якому воно завжди виступало як трансцендентальний, за термінологією І. Канта, суб'єкт, але й у сфері практичної діяльності, яка в наші дні перетворює людство в такого ж трансцендентального суб'єкта – і у виробничій діяльності, що реалізовує його практичне ставлення до природи, і в соціально-організаційній практиці, яка опинилася в прямій залежності від розвитку військової техніки, ядерної енергетики, генної інженерії, бо зараз не тільки прогресивний розвиток людства, але саме його виживання залежить від його здатності до єдиних дій, до злагодженого вирішення всіх проблем, до заміни насильства діалогом при вирішенні виникаючих протиріч. Отже, якщо у минулому етична свідомість індивіда визначалася його здатністю усвідомлювати свою відповідальність перед групою, до якої він належав, перед своїм плем'ям, своїм народом, своїм станом, своєю політичною партією, своїми одновірцями, – і поняття «загальнолюдські цінності» було чисто умоглядним, не дістаючи реального наповнення в умовах взаємної відчуженості цих груп, починаючи з відмінності їх мов, форм побуту, структур повсякденного існування, релігійних переконань і закінчуючи війнами і революціями, що не припинялися, то нині сама можливість людства вижити при його технологічному конфлікті, що стрімко розвивається, з природою, і зовнішньої стосовно нього, і його власної – біологічної, залежить від усвідомлення кожною інтелігентною людиною свого зв'язку з людством як єдиним суб'єктом, інтереси якого домінують над приватними інтересами будь-якої раси, нації, держави, класу, релігійної конфесії тощо. Саме такий тип свідомості стає критерієм сучасного інтелігента, роблячи його загальним для всіх народів земної кулі культурним явищем [4].

Якщо прийняти це положення М. Кагана, то стає очевидним, що стрижнем виховання сучасного інтелігента є планетарне виховання, прищеплення майбутнім фахівцям планетарної свідомості, формування у них планетарного світогляду, орієнтованого на загальнолюдські цінності.

Г. Померанц висловлює майже такі самі думки, розмірковуючи про відмінність інтелігента від інтелектуала. Він вважає, що ця відмінність полягає у відчутті тривоги, відчутті, що світ в кризі, що все порушено, і ти покликаний якось цю справу виправити – це саме те, що становить

відмінність інтелігента від інтелектуала. Інтелектуал знає, що його справа – займатися своєю професією [6].

А. Соколов теж намагається вирішити питання різниці між інтелектуалом та інтелігентом [7]. Він навіть робить спробу вивести «формулу інтелігентності» – ІНТЕЛІГЕНТНІСТЬ = ОСВІЧЕНІСТЬ + КРЕАТИВНОСТЬ + АНТИМІЩАНСЬКЕ ЕТИЧНЕ САМОВИЗНАЧЕННЯ. Перші два елементи, на його думку, утворюють інтелектуальність, що полягає в освіченості та креативності. Інтелектуал західного зразка, тобто людина, що має властивість інтелектуальності, саме так і трактується в англомовних словниках. Наприклад, в Енциклопедичному словнику англійської мови Уебстера, виданому в 1989 році, можна прочитати: «Інтелектуал — украй раціональна людина, яка більше керується інтелектом, ніж емоціями чи відчуттями». Інтелігент же, як показує формула інтелігентності, керується не лише своїм проінформованим розумом і розвиненим інтелектом, але ще й етичним самовизначенням, що включає відчуття совісті, сорому й особистої гідності, емоції співчуття і благоговіння. Кажучи просто, інтелігент — це добре вихований інтелектуал, а інтелектуал — погано вихована, хоча і освічена, і талановита людина. З погляду формальної логіки, виходить, що всякий інтелігент є інтелектуал, але не всякий інтелектуал є інтелігентом. Дослідники роблять висновок, що на пострадянському просторі розмивається шар антиміщанськи орієнтованих інтелектуалів, а збільшується частка інтелектуалів з міщанською, науково кажучи, утилітарною орієнтацією [8].

Видатний російський вчений Д. Лихачов вважав, що основний принцип інтелігентності – інтелектуальна свобода – свобода як етична категорія. Не вільна інтелігентна людина лише від своєї совісті і від своєї думки [5].

Таким чином, сутність і мета планетарного виховання – формувати ціннісну планетарну свідомість особистості, фундамент якої не раціональний, а емоційний, бо цінності – і етичні, і релігійні, і політичні, і естетичні, і екзистенціальні, і художні – переживаються, і лише пережитими стають стимулами поведінки, що спирається на знання.

До вищого навчального закладу вступають молоді люди з вже сформованими (або майже сформованими) системами етичних, естетичних, політичних, релігійних чи атеїстичних цінностей, тобто люди, що в основі своїй вже є інтелігентними чи неінтелігентними.

В цьому, на нашу думку, і полягає головна специфічність планетарного виховання студентства. У виховній взаємодії беруть участь, як рівноправні суб'єкти люди, які вже мають певний фундамент ідей, цінностей, поглядів, ідеалів, принципів, закладений в них попереднім вихованням в сім'ї, дитячому садку, початковій і середній школі.

Радикально міняти систему цінностей, що вже склалася у сформованої родиною і школою людини, надзвичайно важко. Виходячи з того, що свідомість поколінь, що входять в життя в ХХІ столітті, відрізняється високим рівнем раціональності і прагматичності, місія вищого навчального закладу, на нашу думку, полягає в тому, щоб робити інтелігентність усвідомленою якістю молодої людини, що розуміє її значення в житті людства на нинішньому етапі його історичного розвитку, що розуміє значення недоступної минулим епохам єдності людства і відповідно пріоритету загальнолюдських цінностей в життєдіяльності особистості.

Одним із засобів досягнення цієї мети є роз'яснення в ході викладання всіх навчальних дисциплін небезпеки для долі всього людства сил, що роз'єднують людей – національної ворожнечі, соціально-класових конфліктів, конфесійної відчуженості, протистояння поколінь, доводячи архаїчність і тому реакційність націоналістичного шовінізму, класової боротьби, релігійного фанатизму, бунту «дітей» проти «батьків», і намагаючись сформувати у студентів переконаність в історичній необхідності діалогічного і толерантного способу вирішення протиріч в соціальних відносинах і культурі.

Таким чином виникає необхідність формування у всіх університетських викладачів свідомої установки на виховання інтелігента сучасного типу, а не на підготовку вузьких фахівців в тій чи іншій галузі діяльності.

Гносеологічним фундаментом інтелігентності, на думку М. Кагана, в наш час є гуманітарні знання, необхідні кожній людині з вищою освітою незалежно від профілю навчання, причому вони необхідні не професійно, а екзистенційно, тому, що здатні спрямовувати всю її життєдіяльність, її соціальну активність, її спілкування з іншими людьми і на користь людини як індивіда і як члена соціально-етнічної чи статево-вікової групи, і на користь всього людства.

Суть гуманітаризації всіх навчальних програм полягає, на нашу думку, в тому, щоб викладання кожної дисципліни знайшло етичне

значення, тобто було розгорнуте до людини як центра Всесвіту, а не описувало її зміст абстраговано від її реального ставлення до людського буття. Це торкається викладання фізики, хімії і біології в такій самій мірі, як історії і літератури, особливо в нинішніх умовах, коли вторгнення науково-стимульованих технологій, з одного боку, в мікросвіт атомного ядра і гена, а з іншого – в мегасвіт Космосу, ставить під загрозу саме життя на нашій планеті.

Роль викладача вищої школи у вирішенні цього завдання визначається його самосвідомістю – бачить він в собі викладача-предметника, покликаного повідомити студентам якусь інформацію і чомусь практичному їх навчити, або ж **Вчителя**, який, незалежно від науки, що викладається ним, прагне зробити своїх студентів інтелегентними людьми.

Таким чином, умовою ефективності планетарного виховання у вищому навчальному закладі, на нашу думку, виступає **інтелегентність самих викладачів – професорів, доцентів, асистентів.**

Ми підтримуємо справедливу думку М. Кагана, що необхідно принципово змінити цільову установку всієї педагогічної діяльності – з освітніх фахівцівна виховання інтелегентів, і спільними зусиллями всіх причетних до цього осіб розробляти ще невідомі педагогіці конкретні засоби, прийоми, процедури, методи формування інтелекції [4].

Наш аналіз наукових уявлень про сутність інтелекції та роль інтелекції в суспільстві дозволяє коротко сформулювати основні риси інтелекції:

- Свідома соціальна та планетарна відповідальність.
- Суспільно і планетарно значуща мотивація своїх професійних дій.
- Етична відповідальність за отримання і трансляцію духовних загальнолюдських цінностей.
- Масштабність соціально-цільових установок і професійних інтересів.
- Планетарна свідомість, відсутність елементів станової замкнутості, провінційності мислення.
- Потреба у виробленні особистісного ставлення до соціально-значущих подій та явищ, що впливають на долю людства.

➤ Чуйне, уважне ставлення до оточення, здатність до емпатії, прагнення зрозуміти позицію партнера по спілкуванню, мотиви його дій та вчинків, розвинена саморефлексія.

➤ Контактність, вміння спілкуватися з людьми різного соціального походження та інтелектуального розвитку, різної культурної і національної ідентифікації, різних світоглядів та ідеологічних установок.

➤ Постійне прагнення до етичного, духовного, культурного, професійного самовдосконалення.

➤ Креативність як спосіб життя, прагнення оптимально реалізувати не тільки свій творчий потенціал, але й потреба до залучення до творчості оточення (зараження творчістю). Здатність і потреба вести творчий пошук в будь яких умовах і досягати конкретного результату.

Аналіз наукових уявлень про сутність інтелігентності та ролі інтелігенції в суспільстві (М. Кагана, Д. Лихачова, О. Бажутіної, Г. Померанца, А. Соколова та інших) показав, що інтелігентність вважається найвищим рівнем розвитку особистості, яка може самостійно будувати власну гуманістичну систему цінностей, здійснювати право особистісного вибору життєвої позиції, супроводжуваного свідомою відповідальністю за зроблений вибір. Основні риси інтелігентності: органічний демократизм, поєднання принциповості відстоюванні своїх переконань з такою ж принциповою толерантністю, терпимістю до поглядів іншого. Крім того, істинному інтелігенту притаманні такі риси: свідомо соціальна та планетарна відповідальність; суспільно і планетарно значуща мотивація своїх професійних дій; етична відповідальність за отримання і трансляцію духовних загальнолюдських цінностей; постійне прагнення до етичного, духовного, культурного, професійного самовдосконалення; креативність як спосіб життя, прагнення оптимально реалізувати не тільки свій творчий потенціал, але й потреба залучення до творчості оточення (зараження творчістю); здатність і потреба вести творчий пошук за будь-яких умов і досягати конкретного результату.

Література

1. Бажутина О.Ю. Интеллигентность и педагогика // Вызовы современности и философия: Материалы «Круглого стола», посвященного Дню философии ЮНЕСКО. Кыргызско-Российский Славянский университет / Под общ. ред. И.И. Ивановой. – Бишкек, 2004. – С.289-293.
2. Зеленев Є.А. Інтелігентність як мета виховання // Освіта на Луганщині. – 1997. – № 3. – С. 12-14.

3. Иванов-Разумник Р.В. История русской общественной мысли: В 3 томах.Т.1. – М., 1997. – 414 с
4. Каган М.С. Воспроизводство российской интеллигенции как педагогическая проблема http://anthropology.ru/ru/texts/kagan/repr_1.html
5. Лихачев Д.С. О русской интеллигенции Письмо в редакцию // Новый мир. – 1993. – №2. – С. 3-9. <http://azps.ru/polpsy/lib/intelligent.html>
6. Померанц Г.С. Лекция «Интеллигенция, интеллигенты и интеллигентность». <http://www.youth.yabloko.ru/future/intel.html>
7. Соколов А. В. Интеллигенты и интеллектуалы в гуманитарной высшей школе постсоветской России <http://64.233.183.104/search?q=cache:G4Li9GeCSC0J:www.gpntb.ru/win/inter-events/crimea2004/disk/doc/301.pdf>
8. Яркова Е.Н. Утилитаризм как тип культуры: концептуальные параметры и специфика России. – Новосибирск: Сибирский хронограф, 2001. – 392 с

Анализируются мнения выдающихся ученых (Д. Лихачова, М. Кагана и др.) относительно сущности интеллигентности. Обосновывается мысль о том, что качества интеллигентного человека являются ядром содержания планетарного воспитания.

Ключевые слова: планетарное воспитание, интеллигентность, аксиологический подход.

Opinions of prominent scientists (D. Likhachev, M. Kagan and others) are analysed in relation to the essence of intelligentsia. The idea is grounded that qualities of an intellectual man are the kernel of planetary education content.

Keywords: planetary education, intelligentsia, axiological approach.

Зеленов Є.А. - доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри педагогіки Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Луганськ, Україна)

Рецензент – доктор педагогічних наук, професор Г.П. Шевченко